

РЕЦЕНЗІЯ

доктора педагогічних наук, професора

Садової Ірини Ігорівни

на дисертацію **Потюк Софії Василівни**

на тему: **«Проблеми формування інклюзивного освітнього середовища
початкової школи засобами інноваційних технологій**

(кінець XX — початок XXI століття)»,

представлену на здобуття ступеня доктора філософії

(галузь знань 01 Освіта/Педагогіка,

спеціальність 011 Освітні, педагогічні науки)

Ступінь актуальності обраної теми дисертаційного дослідження.

Сьогодні в результаті науково-практичної діяльності учених і педагогів увиразнено ефективні напрями реалізації інклюзивної освіти як важливого етапу у глобальному розвитку освітніх систем. Інклюзія як комплексний механізм включення дитини з особливими освітніми потребами в освітнє, а згодом у більш широке соціальне середовище передбачає використання різних стратегій та технологій її реалізації. Однак передовсім ефективна інклюзивна освітня практика залежить від педагогічних технологій, методик і прийомів, що враховують як особливості стану і розвитку самої дитини з особливими освітніми потребами, так і наявні детермінанти освітнього середовища. На жаль, вітчизняні інклюзивно-освітні тенденції тяжіють до значної теоретизації, що спричиняє порівняно невелику чисельність практичних методів організації інклюзивного освітнього середовища, в якому забезпечуються індивідуально-особистісні потреби кожної дитини з ООП. Цей чинник детермінований, на наш погляд, історією становлення вітчизняної інклюзивної освіти, яка за часовими характеристиками сьогодні перебуває на стадії інтенсивного розвитку, коли удосконалюються організаційно-методичні засади управління інклюзивним освітнім процесом у ЗЗСО.

Відтак, успішність практичної реалізації ідей освітньої інклюзії передбачає концептуальну визначеність інноваційних технологій навчальної діяльності, окресленість основних її орієнтирів і цінностей, а також загальних принципів взаємодії педагога й учня за допомогою певних методів, засобів і прийомів. Тому вивчення і критичний аналіз проблеми формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи засобами інноваційних технологій, розгляд можливості їх творчого використання з урахуванням специфіки сучасних вітчизняних реалій постає, як ніколи раніше, своєчасним для Нової української школи.

Зважаючи на потребу вітчизняної науки та практики в забезпеченні позитивної динаміки інклюзивної освіти, узгодженості інклюзивного освітнього середовища й інноваційних технологій, у зміні освітньо-професійних програм фахової підготовки учителів початкових класів щодо організації інклюзивного освітнього процесу, констатуємо, що актуальність теми дисертаційної роботи **Потюк Софії Василівни** є беззаперечною. Дослідження «Проблеми формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи засобами інноваційних технологій (кінець XX — початок XXI століття)» презентує низку суттєвих **наукових результатів і нових фактів**.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Основний зміст дисертації засвідчує здатність авторки продовжити творчий науковий пошук, реалізувати інноваційність у розв'язанні окреслених завдань і критичне мислення. Аналіз змісту дисертації й публікацій С.В. Потюк дає підстави для твердження про логічність і структурованість її дослідження, обґрунтованість наукових положень та достовірність висновків і рекомендацій. Дисертація містить вступ, два розділи, висновки до кожного розділу, ґрунтовні загальні висновки, список використаних джерел та додатки.

Достовірності отриманих С.В. Потюк наукових результатів досягнуто

завдяки комплексному добору нею широкого спектру загальнонаукових і спеціальних (педагогічних) методів дослідження. Доцільне використання дисертанткою теоретичних, пошуково-бібліографічних, проблемно-хронологічних, прогностичних, емпіричних методів забезпечило наукову культуру авторки.

Результативності аналізованого дослідження досягнуто завдяки дотриманню С.В. Потюк принципів гуманізації інклюзивного освітнього процесу, дитиноцентризму, науковості, взаємозв'язку інноваційного і традиційного.

Наукову новизну рецензованої дисертації засвідчують, по-перше, постановка проблеми і, по-друге, способи її розв'язання, а обрані авторкою методологія дослідження і категоріально-поняттєвий інструментарій цілком відповідають вимогам до сучасних педагогічних досліджень і опрацюванню поставлених у них завдань.

Вагомість наукового дослідження С.В. Потюк визначається тим, що *вперше*: а) фахово обґрунтовано суть і роль інноваційних технологій як засобу формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи в Україні з кінця XX та у XXI століттях, відповідно до реформ Міністерства освіти і науки (с. 34–99); б) з'ясовано зміст та завдання зазначених модернізованих технологій (с. 106–136); в) обґрунтовано специфіку новітніх навчальних технологій упродовж формування інклюзивного освітнього середовища (с. 137–176); г) увиразнено особливості застосування педагогічних інновацій для організації інклюзивного освітнього простору початкової школи (с. 177–205).

Доцільно звернути увагу на окремі наукові положення, сформульовані С.В. Потюк. Так, безсумнівним позитивом вважаємо такі факти: 1) дисертанткою визначено поняттєво-категоріальне поле наукової роботи, окреслено дефініції «освітнє середовище», «інклюзивне освітнє середовище», «діти з особливими освітніми потребами», «інноваційні технології» та численні підходи до розуміння перелічених термінів; 2)

з'ясовано стан дослідженості обраної проблеми; 3) проаналізовано законодавче підґрунтя формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи і статистичні дані щодо функціонування інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти в Україні. Зокрема ґрунтовний аналіз відповідних нормативно-правових актів у царині освіти, дисертаційних досліджень, наукових публікацій, монографій та практики реалізації міжнародних проєктів у досліджуваній галузі дав підстави дисертантці для висновку, що в українській освітній системі на законодавчому рівні відбуваються позитивні зміни стосовно гуманного ставлення до дітей з ООП, перехід від сегрегації до інклюзії, створення базбар'єрного освітнього середовища, розробка типових освітніх програм у зазначеному контексті, забезпечення необхідними засобами спеціального навчання, а також організація команди психолого-педагогічного супроводу учня в ЗЗСО (Р. 1).

Наукова значущість другого розділу дослідження полягає в тому, що авторкою дисертаційної роботи: а) здійснено аналіз практичних аспектів застосування інноваційних технологій в інклюзивному освітньому середовищі початкової школи; б) сфокусовано дослідницький інтерес на впровадженні інноваційних технологій до навчально-виховного процесу початкової школи для створення та функціонування інклюзивного освітнього середовища; в) надано загальну характеристику та виокремлено особливості практичного впровадження арт-терапевтичних технологій, а саме: аромотерапії, артикуляційної гімнастики, ігрової технології, ерготерапії, казкотерапії, кейс-технологій, кінезіотерапії, кольоротерапії, музикотерапії, логотерапії, лялькотерапії, сендплею, пет-терапії, портфолію, проєктної технології, фототерапії.

Архітектоніка дисертаційного дослідження С.В. Потюк ґрунтується на засадах надійності й достовірності, а також цікаві самостійні наукові результати й нові теоретичні положення, що мають безпосередню практичну значущість. Зокрема практичний досвід використання зазначених

інноваційних технологій підтверджує їхній ефективний вплив на когнітивну й емоційно-вольову сфери учнів з особливими освітніми потребами. Крім того, увиразнено зміст, завдання та результати інноваційних технологій в освітньому середовищі початкової школи. Не менш важливо й те, що С.В.Потюк виділено й узагальнено переваги сучасних модернізацій у сфері освітніх технологій, з'ясовано вагому роль педагогічної практики в системі підготовки й формування особистості вчителя початкових класів та асистента вчителя. Окремо наголосимо на тому, що С.В. Потюк проведено дослідження на базі Концівського ліцею Холмківської сільської ради Ужгородського району Закарпатської області, до якого залучено здобувачів початкової освіти віком 6–10 років (Р. 2).

Висновки та результати дослідження сформульовано на належному теоретико-методологічному рівні (с. 211–218).

Оцінюючи результати дисертаційного дослідження С.В.Потюк, увиразнимо ті з них, що мають вагоме практичне значення, яке полягає у тому, що матеріали результати дослідження, методичні рекомендації можуть бути використані при організації освітньої та позашкільної діяльності вчителями початкових класів і керівниками закладів загальної середньої освіти, в педагогічній роботі вихователів закладів дошкільної освіти, в науковій роботі зі студентами, аспірантами. Крім того, розроблені авторкою теоретичні матеріали дослідження доцільно використовувати під час розв'язання практичних завдань у контексті реформування системи освіти, реалізації національної освітньої стратегії, в освітньому процесі педагогічних закладів вищої освіти, у системі післядипломної освіти учителів початкових класів.

Обґрунтованість наукових положень і висновків, сформульованих у дисертації, забезпечена ґрунтовним вивченням та аналізом опрацьованої авторкою літератури (278 позицій дослідницької бази, з них 27 – іноземною мовою).

У додатках до дисертації, які розміщені на 59 сторінках, представлено вагомі матеріали дослідження, а саме:

- 1) праці автора в наукових фахових виданнях України та виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз даних (додаток А, с. 253–256);
- 2) аналіз понять дослідженої проблеми (додаток Б, с. 257–269);
- 3) таблиця змісту проведення та очікуваних результатів інноваційних технологій (додаток В, с. 270–278);
- 4) перелік вправ інноваційних технологій (додаток Г, с. 279–287).
- 5) перелік іграшок, які допомагають у роботі з дітьми з ООП (додаток Г, с. 288–289);
- 6) світлини, що відображають освітнє середовище початкової школи та місце інноваційних технологій в навчально-виховному процесі (додаток Д, с. 290–306);
- 7) довідки про впровадження результатів дослідження (додаток Ж, с. 307–312).

Отже, представлені у дисертації теоретико-концептуальні та методичні положення підстави стверджувати, що С.В. Потюк запропонувала новий підхід до розв'язання важливого науково-прикладного завдання, запропонувала практичні рекомендації щодо застосування засобів інноваційних технологій для формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи.

Повнота викладу результатів дисертаційного дослідження та наукових положень в наукових публікаціях, зарахованих за темою дисертації. Основні положення і висновки дисертації були представлені й обговорювалися на засіданнях кафедри загальної педагогіки та дошкільної освіти Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, а також шкільного методичного об'єднання вчителів початкових класів Концівського ліцею Холмківської сільської ради Ужгородського району Закарпатської області та Минайської філії Концівського ліцею Холмківської сільської ради Ужгородського району Закарпатської області.

Отримані в дисертації матеріали упродовж 2020–2023 років оприлюднено й обговорено на численних міжнародних, всеукраїнських, регіональних науково-практичних конференціях і методичних семінарах.

Основні результати дисертаційного дослідження С.В. Потюк висвітлено в 22 публікаціях: 18 одноосібних. З них: 7 – статей в наукових фахових виданнях України, 15 – у збірниках матеріалів доповідей на науково-практичних конференціях. Ознайомлення зі змістом перелічених наукових розвідок авторки свідчить про повноту викладу основних положень дисертаційної роботи у фахових виданнях.

Дотримання академічної доброчесності, відповідність анотації основним положенням дисертації. Дисертаційна робота Потюк Софії Василівни «Проблеми формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи засобами інноваційних технологій (кінець XX — початок XXI століття)» виконана нею самостійно з дотриманням академічної доброчесності.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Попри позитивне оцінювання дисертаційної роботи, наукове й практичне значення отриманих результатів, доцільно висловити окремі зауваження дискусійно-рекомендаційного характеру, що потребують уточнень.

1. Визнаною вважається тенденція уникати вказівок на функціональні порушення окремих осіб, тому терміни – «діти з вадами психофізичного розвитку» (с. 21-22), «з вадами фізичного, психічного, інтелектуального розвитку» (с. 35), «діти-інваліди» (с. 38), «особи з розумовою діяльністю» (с. 41), «особи з обмеженими фізичними можливостями» (с. 42), «особи з порушенням психофізичного розвитку» (с. 59), «здобувачі освіти з різними нозологіями» (с. 61), «закомплексовані діти» (с. 194) вважаються сегрегаційними і негуманними в цивілізованому суспільстві. Вважаємо, що доречніше оперувати законодавчо регламентованим терміном «діти з особливими освітніми потребами» (Закон України «Про освіту» (2017 р.)).

2. Дискусійними видаються такі твердження С.В. Потюк:

– «Для кожного рівня підтримки учнів плануються та розробляються корекційні заняття» (с. 54). Зауважимо, що учням, яким забезпечується підтримка першого рівня, сьогодні в умовах ЗЗСО не надаються корекційно-розвиткові заняття (Порядок організації інклюзивного навчання у закладах загальної середньої освіти: постанова КМУ від 15 вересня 2021 р. № 957);

– «Зроблено значний внесок у розвиток інклюзивного освітнього середовища... як-от запровадження посад асистента вчителя та асистента дитини» (с.58). Констатуємо, що асистент дитини не є педагогічним працівником та не призначається на посаду керівником закладу освіти.

3. У дисертації має місце певна взаємозаміна значення окремих понять. На жаль, ідеться про ключові концепти дослідження – «діти з особливими потребами» й «діти з особливими освітніми потребами», котрі у тексті роботи використовуються як синонімічні. Незважаючи на подібність між ними все ж існує низка принципових відмінностей. Саме тому, як на нас, у дослідженні недостатньо вичерпно представлено трактування означених дефініцій. Зауважимо, що інклюзивна освіта передбачає задоволення передовсім різноманітних спектрів освітніх потреб, а також т. зв. особливих освітніх потреб.

4. У другому розділі, аналізуючи практичні аспекти застосування інноваційних технологій в інклюзивно-освітньому середовищі, дисертантка намагається охопити широкий спектр таких нововведень, що, на жаль, спричиняє враження фрагментарності та вибіркості. Вважаємо, що доцільніше було б авторці обрати кілька з аналізованих інновацій, акцентуючи більше на специфічних засобах збереження та корекції здоров'я учнів з ООП в інклюзивному освітньому процесі.

Ще раз наголосимо, що висловлені зауваження не знижують позитивної оцінки наукової праці, а спрямовані на їх дискусійне обговорення.

Висновки щодо відповідності дисертаційного дослідження чинним вимогам та можливість присудження наукового ступеня. Загалом за своїми актуальністю, ступенем новизни, постановкою та способом вирішення поставлених завдань, теоретичним та практичним підґрунтям, а також обґрунтованістю одержаних результатів дисертація С.В. Потюк на тему «Проблеми формування інклюзивного освітнього середовища початкової школи засобами інноваційних технологій (кінець XX — початок XXI століття)» повністю відповідає вимогам «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 12 січня 2022 р. № 44, а її авторка, Потюк Софія Василівна, заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 01 Освіта/Педагогіка за спеціальністю 011 Освітні, педагогічні науки.

Рецензент: доктор педагогічних наук,
професор, завідувач кафедри педагогіки
та методики початкової освіти
Дрогобицького державного педагогічного
університету імені Івана Франка

Ірина САДОВА

